

A „cigánybűnözés” hazugságának konstrukcióiról

BÁRSONY János

A tanulmány a „cigánybűnözés” fogalmának rasszista, a bűnözésért kollektív felelősséget tételező, náci, fajelméleti gyökereiről szól. Elemzi, hogyan került át a kriminalisztikai és kriminológiai praxis eltérő szóhasználata a köznyelvbe, s miként lett aztán ez a csúsztatásos értelmezés a kommunikáció mainstream területének gyűlöletkeltő gyakorlata a Kádár-korszaktól napjainkig Magyarországon. A cikk figyelmeztet a bűnbakképzés folyamatára, valamint a gyűlöletkeltés polgárháborús veszélyére, mivel nincs nemzeti, etnikai bűn, csakis személyben rejlő, és társadalmi, közösségi okok együttese tesz valakit bűnözővé, egyéni felelősséggel.

Ideológiai alapok

A „cigánybűnözés” terminus a 19–20. századi fajelmélet terjedésével alakult ki Alfred Dillmann¹ munkássága nyomán, aki 1899-ben létrehozta kutatóintézetét „Nachrichtendienst in Bezug auf die Zigeuner” elnevezéssel Münchenben, majd 1905-ben kiadta „Cigánykönyv” című munkáját. Ebben 3350 „cigánybűnözőről” adott ki fényképet és rövid jellemzést. Ez találkozott az ebben az időben erősödő német rasszista fajelmélettel, amely alsó- és felsőbbrendűekre osztotta a népeket.

A „cigánybűnözés” terminus másrésről Lombroso² kutatói tevékenysége következtében terjedt el, az örökletes „bűnözői hajlam”-ról és típusokról szóló rasszista értelmezésű tévtanainak térhódításával (porosz minták nyomán). 1925-ben Dillmann intézete már 14 000 roma és szinti személyes adatait, fényképét, ujjlenyomatát, rokonsági és más adatait tartalmazta. Ezt az intézményt 1938-ban magába olvasztotta a Birodalmi Bűnügyi Rendőrség, a „Birodalmi Központ a Cigány Elemek Leküzdésére” elnevezéssel, miután korábban a nürnbergi faji törvények végrehajtási rendelkezései a zsidókhoz és a feketékhez hasonlóan a cigányokat is másodrangú – „fajidegen” – csoportnak minősítették. Ekkor, 1938-ban, már 33 524 személyről rendelkezett kartotékkal, s ez a németországi cigány népesség kilencven százalékát lefedte. Emellett még 1936-ban létesült a Birodalmi Belügyminisztérium Birodalmi Egészségügyi Hivatalának L3 ügyosztályaként a cigányokat áltudományos szempontokból vizsgáló „Fajhigiéniai Kutatóintézet”,³ Robert Ritter vezetésével.

1 Dillmann (1905)

2 Lombroso (1905) 5.

3 Lásd: Fings–Heuss–Sparing (2001) 27–31.

A következmények

Ritter irányításával tervezet készült a két intézmény adatbázisára támaszkodva Heydrich részére, aki tervezetét 1938. március 24-én „A cigánykérdés végső megoldása faji szempontból” címmel küldte el a Bajor Belügyminisztériumnak. Ritterék előkészítettek, és a bűnügyi rendőrség kivitelezte a roma holokauszt, a pharrajimos különböző lépéseit: a gettóba zárást, az internálásokat, deportálásokat a megszállt keleti területeken, a faji alapú sterilizációt, a megsemmisítő táborokba hurcolást. Ők készítették elő Himmler Auschwitz-parancsát⁴ (1942. december 16.), amely ugyanazt jelentette a romák számára, mint amit a Wannsee-konferencia a zsidók számára – a fizikai megsemmisítéshez vezető utat. A tömeges kivégzések és a megsemmisítő táborok már az SS „ügykörében” voltak. A „végeredmény” félmillió meggyilkolt cigány.

Itthon

A húszas-harmincas években már Magyarországon is több faji felsőbbrendűségi alapokon nyugvó kiadvány és statisztikai gyűjtemény közöl adatokat, ismertetéseket a „zsidóbűnözésről” és „cigánybűnözésről”⁵. A korabeli újságokban szaporodtak az olyan bűnügyi híradások, amelyek cigány elkövetők esetén faji vagy néprajzi sajátosságként tárgyalják a falbontásos betörést, a gyűrűcsalás, lólopás nyomozási eseteit, illetve kiemelik a sikeres felderítéshez szükségesnek tartott speciális nyelvi, kapcsolati, néprajzi ismereteket, erre való módszertani szakosodást. (A „módszertanhoz” tartozott a cikkekben nem említett, de közismerten gyakorolt csendőri kényszervallatási gyakorlat, a cigánytelepek lakóinak végigverése, lekopasztása.)

A „cigánybűnözés” kifejezés elterjedésének és használatának lényege a bűnügyi tudományok különbözőségének nem ismeretéből fakad. A kriminalisztika a bűnelkövetés módjával, feltárásának eszközeivel, a nyomozás módszereivel, a bizonyítás lehetőségeivel, a nyomozások módszertanával foglalkozó tudomány. A kriminalisztikai nézőpont alapján lehetséges olyan kijelentés, hogy „a dél-alföldi asszonyok arzénal ölik meg férjeiket”. (Tartalmában ez azt jelenti, hogy ha a nyomozás során mérgező férjgyilkosság gyanúja merül fel, és ha a Dél-Alföldön történik az eset, akkor valószínű, hogy az elkövetés eszköze az arzén lehet.) A kriminológia a bűnözéssel mint társadalmi tömegjelenséggel, a bűnözés okaival, az elkövetőkkel, áldozatokkal, az elkövetővé és áldozattá válás okaival foglalkozó tudomány. Az előző, dél-alföldi asszonyokra vonatkozó állítás e tudomány kontextusában azt jelentené, hogy a dél-alföldi asszonyok potenciális arzénos gyilkosok. Ez nyilvánvalóan nonszensz állítás!

Hasonló a helyzet a gyűrűcsalás, a falbontásos betörés, a lólopás cigánybűnözési sajátosságként való feltételezésével. Kriminalisztikailag: hogyha ilyen bűncselekménnyel találkozol, jó esélyed van arra, hogy az elkövetőket a romák között találhatod. Krimin-

4 Lásd: uo. 88–100.

5 Ilyen például Molnár Elek: „A cigányfaj kriminalitása hazánkban...” címmel, Miskolcon, 1926-ban kiadott füzet. Lásd még: Mezey–Pomogyi–Tauber (1986) 30–33.

ológiai tartalma viszont az a valótlanság lenne, hogy a cigányok összességére (mint nemzetiségi vagy „faji” sajátosság) jellemző lenne a gyűrcsalás, a falbontásos betörés vagy a lólopás. *Ez a tudománytalan csúsztatás vitte a csendőri zsargonból a fajelméletbe, illetve a napi rasszizmus gyakorlatába és a politikai közbeszédbe a „cigánybűnözés” fogalmát.*

A harmincas-egyvenes években már túl vagyunk a 15000/1916-os BM rendelet, a „kóbor cigányok” röghöz kötését, internálását, testi megjelölését, külön cigányigazolványt, a cigányok keresményének elvételét előíró szabályok bevezetésén. (Ha nem volt saját tulajdonú, a nevéen lévő háza, földje, akkor a csendőr döntötte el, hogy kóbor cigány-e az illető.) *Így a hazai romák több mint kilencven százaléka potenciálisan kikerült a polgári jog védelmének sáncai közül, és bármikor ki volt téve a hatalmi önkénynek.*

Ezt szolgálta még az évenként kétszeri cigányrazziák⁶ előírása, majd a csendőrségi nyomozati utasításban a cigányság egészének megbízhatatlanná minősítése faji alapon.⁷ „Minden cigányt gyanús egyéenként kellett kezelni” – idézi Mezey Barna és Tauber István⁸ „A magyarországi cigányság helyzetének rendezését célzó jogi szabályozás egyes kérdései” című tanulmányban. Ez vezetett azután a romák tömeges gettósításához, kényszermunkára hajtásához, internálásához, kivégzéséhez, német lágerekbe hurcolásához a háború idején. (A holokauszt roma⁹ áldozatainak számát félmillióra becsülik. Ennyi áldozatról szólt Angela Merkel német kancellár is a Reichstag szomszéd-ságában felavatott Dani Karavan- emlékműnél 2012-ben.)

Az oroszok bejövetele, a koalíciós demokrácia, majd a proletárdiktatúra sem változtatott sokat a húszas-harmincas évek „cigányügyi gyakorlatán”. 1947-ben egy fejtegettség elleni védekezés tárgyában született BM-rendelet újból hatályba léptette a korábbi szabályozásokat (kóbor cigányok, internálás, röghöz kötés, razziák stb.).¹⁰ A korábbi évtizedekhez hasonlóan napirenden volt a cigány közösségek kollektív megalázása, telepeik felgyújtása, eldózerolása, végigverése, roma csoportok rendőri kiveretése városokból, és romák tömegeinek internálása, katonai munkaszolgálatra hurcolása. 1953-ban a BM-ben terv készült a telepeken lakó romák munkatáborokba zárásáról. A romákat a megbízhatatlanok fekete személyi igazolványával¹¹ látták el 1955-től.

Az 1956-os forradalomban a sérelmek hatására sok roma is harcolt. A társadalom legalján szembeötlő volt, hogy a rendszer az egyenlőséget csak hirdeti, de a cigányok azt nem érezhetik. Hogy a szegényeknek ígért jobb sors nekik továbbra is csak álom, mindennapjaikat a nélkülözés, a nyomor határozza meg, és munkáért is hiába könyörögnek. A szavak és a valóság ellentmondása sok romát vitt a forradalomba,¹² melynek le-
verése után, László Mária és társai kezdeményezésére, 1957-től létrejött a nemzetiségi

6 25700/1928. (VI. 24.) BM körrendelet

7 66045/1938. BM körrendelet

8 Mezey-Tauber (1980) 230.

9 Lásd: Molnár (2005); Bársony-Daróczy (2004) 269.; Szita (2000); továbbá Jancsó Miklós: „Megöltétek ártatlan családom” c. dokumentumfilm (2004); Jancsó Miklós: „Elfelejtett holtak” c. film (2005); Varga Ágota: „Porrajmos” c. dokumentumfilm (2000).

10 198348/1947. (IV. 1.) BM rendelet, „A kiütéses tífusz elleni védekezés tárgyában”

11 Purcsi (2004) 256–260.

12 Lásd: Eörsi (2006) 5–6. Eörsi László kutatásai alapján tudjuk, hogy cigány résztvevő volt többek között: Bognár Józsefné Németh Mária, Falusi János, Fehér Nándor, Kisnémeth László, Kóté Sörös József, Csányi Sándor. Kótét és Csányit halálra ítélték.

egyenjogsági alapon működő „Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége”, amely érdekvédelmi feladatokat is felvállalt. Ez is lett a veszte. 1959-ben, amikor a forradalmárok jelentős csoportjait engedték ki az internálótáborokból, helyükre tömegesen cigányokat hurcoltak el. László Mária elnök levélben tiltakozott a minisztertanácsnál és a főügyészségnél ez ellen. Azonnal leváltották, és a szövetséget szoros minisztériumi ellenőrzés alá vonták, megszüntetve nemzetiségi és érdekvédelmi tevékenységét.

1961-ben – a korábbi szovjet mintát követve – párthatározatot hoztak arról, hogy a cigányság nem nemzetiség, hanem bizonyos néprajzi sajátosságokkal is rendelkező hátrányos helyzetű társadalmi réteg. Ez a korabeli terminológiát ismerőnek azt jelenti, hogy a cigányság elmaradott, lumpen csoport, nem az „uralkodó, dolgozó osztályok” része, és a továbbiakban felszámolandó, megszüntetendő. *A helyzet ellentmondásosságát jelzi, hogy 1961-re a gazdaság munkaerőigénye elért a faluszéli cigánytelepekre is, így ebben az időben a munkaképes korú cigány férfiak ötven százaléka már állami alkalmazásban dolgozott az iparban és a mezőgazdaságban, mondhatni – a realitások alapján –, a cigányság fele már az „uralkodó” munkásosztályhoz számíthatott volna.*

A párthatározat¹³ felozlatta a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét, feladatokat írt elő – az általuk meghatározott hátrányok csökkentésére – a foglalkoztatás, a lakhatás, az oktatás és az „állampolgári magatartás” területén, illetve a hátrányos megkülönböztetés elleni fellépésre. A különböző területeken az állam jogszabályokat alkotott. (Egyéb hátrányokra a kultúra és anyanyelv területén, az értelmiség hiányára, az emberi méltóság védelmére, a napi rasszizmusra, a felsőbbrendűség-tudatra stb. nem is gondoltak.) A megkülönböztetés elleni fellépésről szóló legfőbb ügyészi körlevél két évig volt érvényben.

Szakfeladat a BM-re és a legfőbb ügyészre szignálva

Az 1961-es párthatározat „állampolgári magatartás” javításával kapcsolatos feladatait a belügyminiszter és a legfőbb ügyész kapta. Ennek során 1973-ra alakult úgy a szemlélet, hogy bevezették a „cigánybűnözés” fogalmát kriminológiai, tehát általánosított, „faji-etnikai réteg” tartalommal az egységes rendőri-ügyészi statisztikai rendszerbe. *(Mindezt azután, hogy 1969-ben Magyarország csatlakozott a faji megkülönböztetés büncselekmény elleni fellépésről és leküzdéséről szóló New York-i ENSZ-egyezményhez, amely élesen szemben állt az ilyen állami politikákkal.)* Évente készültek a rendszeres kimutatások a rendőrök által cigányoknak tartott bűnelkövetők adatairól, számszerűen és másokkal összevetve bőrszín alapján.¹⁴

Közben az irányított tömegkommunikáció¹⁵ is lépett az ügyben. A televízió „Kékfény” című rendőri műsora a tényleges bűnözés arányait sokszorosan meghaladó terjedelemben mutatott cigány bűnelkövetőket és büncselekményeiket, riogatva a közönséget, erősítve az amúgy is erősen előítéletes indulatokat. A cél természetesen a

13 Mezey–Pomogyi–Tauber (1986) 240.

14 BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnöksége és a Legfőbb Ügyészség titkársága 5301/1973 sz. iránymutatása és állásfoglalása 14. rovat 5–9. pontja: „akkor kell alkalmazni, ha az elkövető cigány változó ismérvekkel”.

15 Lásd: Radnóti (1988) 413–415.; Haraszti (1992)

rendőrség közzolgáltató, „civilvédő” imázsának terjesztése volt a „proletárdiktatúra vasökle” kép ellenében, a cigányok kárára. 1979-ben az MSZMP Politikai Bizottsága újbóli határozatában részben revideálja korábbi álláspontját, és elfogadja az integráció lehetőségét.¹⁶ Tehát már nem feltétlenül a cigányság felszámolandó, csak a hátrányos helyzet. Ez az „engedmény” persze az újonnan létrejövő cigány mozgalmak és intézmények¹⁷ miatt alakult ki, hiszen ebben az időben már voltak roma klubok, együttesek, olvasótáborok. Az 1979-es határozat a roma társadalmi aktivitás erősödésével fokozottabb, szinte totális ellenőrzést ír elő a biztonsági és rendészeti szerveknek. Kiépítik a rendőrségi „cigány vonalvezetői hálózatot”¹⁸ a megyei és városi kapitányságokon függetlenített „szakértőkkel”. Megkezdődik a tömeges etnikai tartalmú információszerzés és -feldolgozás.¹⁹

Ennek szabályozására adta ki Ladvánszky Károly belügyminiszter-helyettes 1984. dec. 14-i körlevelét „A cigánybűnözés fokozottabb megelőzéséről és hatékonyabb felderítéséről” címmel. A körlevél előírta a cigány „bűnöző családok” családfájának, rokoni és egyéb kapcsolatainak, iskolai végzettségük, járművük, útlevelük, az általuk látogatott vendéglátóhelyek, piacok stb. összeírását és az adatoknak a vonalvezetőkhez történő továbbítását. Elrendelte továbbá, hogy az adatgyűjtés mellett kezdeményezzenek „operatív felderítéseket”, veszélyes bűnözővé nyilvánítást, „hálózati fejlesztést” (beszűgőhálózat kiépítését), rendőri felügyeletet, kitiltást, útlevel- és jogosítványbevonást, gyűjtő-, ipar- és kereskedelmiengedély-bevonást, szervezzenek „speciális akciókat”, amely a cigányrazziák udvariasabb elnevezése. Előírták, hogy a közlekedésrendészeti járőrök fokozottan ellenőrizzék a cigányok által vezetett vagy használt gépjárműveket. A jármű- és vezetői adatok mellett fel kellett jegyezni az utasok adatait, egymáshoz és a vezetőhöz való viszonyukat, át kellett kutatni az utasteret és a csomagtartót. Az 1/1986. (IV. 2.) számú belügyminiszter-helyettesi intézkedés előírta propaganda-előadások tartását, hogy „a helyi cigánybűnözést az adott körzetben konkrétan kiváltó okokkal és körülményekkel foglalkozzanak”, valamint a rendőri munka hatékonyabbá tételét, szigorúbb intézkedéseket rendelt el a cigány lakosság körében.

Családfák és gének

Az Országos Haematológiai és Vértranszfúziós Intézet 1979 óta foglalkozott a hazai cigányság genetikai és egészségügyi vizsgálatával. 1980 óta a kutatás kiterjedt a cigányság ujj- és tenyérnyomati tulajdonságainak vizsgálatára. Ezt a munkát az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet keretében dr. Tauszik Nagyeczda biológus

16 Mezey–Pomogyi–Tauber (1986) 265.

17 1978-ban megalakul a Kalyi Jag folklor együttes, működik Sarkadon, Békésben, Budapest XV. kerületében cigány klub, gyermekek százai jutnak el az olvasótábori mozgalommal üdülni, 1979 tavaszán megnyílik az első cigány képzőművészeti kiállítás Budapesten. Forrás: www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/cigany_neprajzi_tanulmányok_2001/pages/011_a_magyarorszag_i_cigany_folklormozgalma.htm

18 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének intézkedése a cigány lakosság helyzetének javításáról és gyorsabb ütemű társadalmi beilleszkedésének elősegítéséről szóló 3280/1976. MTh. végrehajtásáról, Budapest, 1976. augusztus 25.

19 3301/1979. (VII. 12.) MTh.

kandidátus és Tóth György rendőr alhadnagy ujjlenyomat-szakértők végezték. A kutatás célja a „magyar” és cigány lakosság ujjlenyomat-tulajdonságaiban lévő esetleges különbségek feltárása, ez alapján a cigányok esetleges genetikai beazonosíthatósága volt. A kutatást 1987-ig tíz megye huszonhárom településéről 1678 cigány mintán végezték el és dolgozták fel.²⁰ A vér-, illetve ujj- és tenyérlenyomat-mintákat állami gondozott gyermekektől és – rendőr vagy szociális munkás kíséretében – cigánytelepi lakosoktól vették. A tényleges célokról őket nem tájékoztatták. Mindezt a tudomány és a „cigánybűnözés” elleni küzdelem nevében. *(Hasonló, rendőri felhasználásra kerülő etnikai, embertani kutatási programja volt a náci Fajhigiéniái Intézetnek, Robert Ritter vezetésével.)*

Ellenzék a láthatáron

A rendszerváltás közeledtével, 1988–89-ben „az apparátus és a hatalom átmentése” érdekében a rendőri és pártvezetés tovább erősítette a televíziós műsor által bevált populista, riogató, cigányellenes propagandát. Erre Moldova György „Bűn az élet” című riportkönyve adott lehetőséget. A cigány vonal sztárrendőreit „a népet védelmező vadnyugati hősökként” ábrázoló művet több mint kétszázezer példányban adták ki, és sorozatként több újságban, rádióban megjelent. Az ellenzék és a roma értelmiségiek a Beszélő-kör kezdeményezésére – Solt Ottilia vezetésével – tiltakozó aláírásgyűjtést szerveztek a nemzeti egységet sértő, rasszista „cigánybűnözés” fogalmának propagandája ellen.

Az egyre függetlenedő tudományos kutatás

A Tauber István kriminológus, az ELTE ÁJK docense vezette kutatás²¹ – jelentős minta alapján – bebizonyította, hogy nincs szignifikáns különbség a hasonló jövedelmű és iskolai végzettségű cigány és nem cigány csoportok bűnözési viszonyai, adatai között. Tehát nem az etnikai hovatartozás, hanem a szegénység, az oktatási, jövedelmi, lakhatási viszonyok a meghatározók a vagyoni és személy elleni bűncselekmények gyakoribb volta tekintetében. (Ahogy az adócsalás, a csalás, a vesztegetés, a sikkasztás, a közlekedési bűncselekmények stb. esetében éppen a tehetősebb rétegeknél lényegesen gyakoribb az elkövetés.) (Hasonló következtetésekre jutott Vavró István c. egyetemi tanár.²²) A tudomány tehát bebizonyította, hogy a bűnözést etnicizálni, kollektív, nemzetiségi felelősséggé tenni, „cigánybűnözésről” beszélni hamis és tudománytalan²³ dolog. A tudomány és a manipulációs rendőri vagy pártérdek ütközésében a rendszerváltásig a tudomány húzta a rövidebbet. Napjainkra, úgy tűnik, újraéledt ez a dilemma.

20 Tauszik–Tóth (1987) 111–115.

21 Tauber (1984)

22 Vavró (1984)

23 Németh (2009)

Beavatkoznak a cigányok

A Phralipe Független Cigány Szervezet a rendszerváltáskor követelte, hogy számolják fel a cigányellenes, rasszista, belső, titkos rendőrségi utasításokat, a cigányokról gyűjtött, személyes adatokat tartalmazó nyilvántartásokat pedig semmisítsék meg. A követelés hatására 1989. december 9-én az 5303-as állásfoglalásban a Belügyminisztérium és a Legfőbb Ügyészség visszavonta statisztikai rendszerében (2.b pont) a cigány elkövetőkről szóló adatszolgáltatást. A minisztérium meghívta a cigány szervezetek képviselőit, ahol ismertette a rasszista tartalmú diszkriminatív jogszabályokat, és bejelentette, hogy intézkedtek a hatályon kívül helyezésükről. Az országos rendőrfőkapitány nyilvánosan bocsánatot kért a romák képviselőitől a megbélyegző, nemzetközi jogba ütköző, diszkriminatív rendőrségi gyakorlatért, a „cigánybűnözés” kifejezés használatáért. Ígéretet tett továbbá a Tauszik Nagyvezda-féle embertani kutatás azonnali abbahagyására és iratainak megsemmisítésére. A rendszerváltással a romák elismert kisebbségi státusba kerültek. 1996-ban a Roma Polgárjogi Alapítvány kezdeményezése alapján a Belügyminiszter rendelkezésében megtiltotta, hogy körözéseknél, rendőri adatszolgáltatásnál a kisebbséghez tartozásra vonatkozó védett, személyes adatot nyilvánosságra hozzanak. Az azóta megszületett adatvédelmi törvény is szenzitív, védett adatnak nyilvánította a nemzetiségi hovatartozás személyes adatait.

Napjainkban

A hazai újnnyilasok, a Magyar Gárda és más félkatonai szervezetek a „magyarság felkent bajnoka” szerepében tetszelegnek. Képzelt felsőbbrendűség-tudatuk magaslatáról igyekeznek megfélemlíteni „idegenné, kártékonyá” minősíteni roma honfitársainkat. Kizárólag a cigánybűnözés elleni harcról beszélnek, amely csak társadalomtudományi szemszögből értelmezhető: a nem cigány bűnözők konkurenciaharcaként cigány vetélytársaikkal szemben. Másként – jogosan – a bűnözés egészének kellene irritálnia őket, mint minden más embert.

A bűnözés, a kriminológia tudománya szerint, de ahogyan azt minden tankönyv is tanítja, társadalmi tömegjelenség, amely az emberiség kultúrájának sajnálatos velejárója. Kiváltó okai között individuális tulajdonságok és társadalmi konfliktusok egyaránt megtalálhatók. A bűn elkövetése személyes döntések láncolatának eredménye. *Így a bűnelkövetés személyes felelősség.* Nem köthető – a tudomány álláspontja szerint – népekhez, nemzetekhez, nemzetiségekhez vagy bőrszínhez. *Nem lehet a konkrét bűnért kollektív felelősséget viselni.* Környezetünkben az utolsó ilyen „kollektív felelősséget” felvető intézkedések a Benes-dekrétumok passzusai voltak. Demokráciában elfogadhatatlan bűnös népekről, nemzetekről beszélni. A bűnelkövetőknek konkrét bűneik alapján kell felelősségükkel, cinkosságukkal szembenézni. A polgári társadalomnak és jogrendnek éppen ez a tetteinkért személyesen viselt felelősség képezi az alapját. Az újnnyilasok viszont ezt a jogrendet és polgári társadalmat tagadják a kollektív bűnösség és felelősség feltételezésével, és a jogrend helyett a megfélemlítés, a terror – általuk hol

megelőzésnek, hol megtorlásnak nevezett, valójában a vétkelnekekkel szembeni, felelősség nélküli, „elrettentő” erőszak – képviselétével.

A romákkal kapcsolatos háborús gondolkodás jellemzője a kollektív bűnössé nyilvánítás. Az egész nép megbélyegzése olyan egyéni, személyes cselekedetekért, amelyekre a közösség más tagjainak semmiféle ráhatásuk nincs. Ilyen a bűnözés nemzetiségi vagy faji jellemzőként való propagálása, a „cigánybűnözés” fogalma. A kollektíven bűnös csoporthoz tartozó személy a megbízhatatlan ellenség képét hordozza, aki ellen harcolni kell. A kollektív bűnöző: arctalan ellenség, akivel szemben nincs helye mérlegelésnek, „ellenség, mert azokhoz tartozik”. Ártatlan gyermekek megölése: „bűnmegelőzés”, ahogy az egyik leglátogatottabb internetes portálon olvasható volt.

A jelenlegi válsághelyzet világméretű. Kialakulására, okaira, fejleményeire sajnos vajmi kevés befolyással rendelkezünk. Viszont hatásait nekünk is el kell viselnünk. Egyes ipari kapacitásaink elértéktelenedésével, munkahelyeink elvesztésével, megta- karításaink, biztonságunk megingásával fizetünk a válságban. Nemzetünk egységének, gazdaságunk és munkánk versenyképességének, valamint szociális tűrőképességünk, politikai berendezkedésünk alkalmazkodóképességének súlyos próbatétele ez. Amire ráhatásunk lehet, az a saját politikai osztályunk alkalmassá tétele – a válság hatásai- nak enyhítése érdekében – a rendelkezésünkre álló anyagi, szellemi, politikai, emberi és természeti erőforrásaink mentésére, a bajok hatásainak enyhítésére, elviselhetővé tételére, a nemzeti és társadalmi szolidaritás, béke megóvására, Magyarország élhető voltának megóvására.

Sajnos jelenleg ezen a téren is rosszul állunk. Politikai pártjaink természetes és szükséges vetélkedése – a finanszírozásuk őszintétlen és korrupt módja miatt, valami- nt a hozzájuk külön-külön kötődő gazdasági érdekcsoportok féktelen zsákmányvá- gya okán – a közös nemzeti érdekeket félretoló élet-halál küzdelemmé, „totális hábo- rúvá” változott. A harcot a közös felelőtlenség gátlástalan uralma jellemzi. Egymással szemben szinte minden eszközt megengedhetőnek vélnék, fittyet hányva a demokrácia írott és íratlan szabályaira. Ezzel persze megkérdőjelezzük a társadalom demokratikus értékeit is. Akkor, amikor ezekre a legnagyobb szükség lenne. Ez kezdi megingatni a parlamentáris rend hitelét, és saját létjogosultságukat is.

Válság és a rend óhajtása

Ekkor támadnak fel hályogkovács módjára hataloméhes, gyűlölködő, elvakult, „nép- boldogító” politikai erők, amelyek az önbíráskodás és az erőszak, a diktatúra kultuszát hirdetik, a „rend” követelésének álcájába csomagolva. A nemzet összefogását hirdetik, miközben a nemzetet önmaga ellen kívánják mozgósítani, harcba vinni egyik részét a másik ellen, kitaszítva a nemzet testéből bűnbakként megjelölt csoportokat – bórszín, rasszjegyek, politikai vélemény, vagyoni különbségek szerint. Hazug módon őket fele- lőssé téve közös bajainkért.

A társadalom tisztánlátását a veszélyhelyzet félelme homályosítja el. A kollektív pá- nikhangulat terjed. Demokratikus pártjaink – a média és a hiszterizált közvélemény

nyomására – egyre-másra versengve tesznek engedményeket a szélsőséges gyűlöletkelésnek, bűnbakképzésnek. Egyre kevesebb a bátor, jövőért felelős, közös nemzeti érdekeinket védő, józan hang, amely megállíthatná az öngyilkos politikai pánik fenyegető erőszakát, hogy hazánk ne a népek által megvetett pogromok, gyűlölet és elnyomás országa legyen – újból. Jelenleg a hazai cigányság bűnbakként való kijelölése zajlik teljes erővel.

A múlt köde

Erre módot nyújtott az a több mint húsz éve zajló folyamat, amelynek során a romák tömegei kiestek a munkaalkalmakból és vállalkozási lehetőségekből, a rendszerváltást kísérő gazdasági válság, piacvesztés, szerkezetátalakítás hatásai következtében. Mélyszegénységbe, létbizonytalanságba sülyedtek, kiszolgáltatva az állami szociálpolitika forrásainak. Ez a sors persze legalább ilyen tömegű nem cigány társukat is sújtotta. De a romák között a mélyszegénységben élők aránya tízszerese a nem cigányokénak. Módot nyújt a megkülönböztetésre a romák politikai és gazdasági érdekérvényesítő képességének fejletlen volta és jelentős részük eltérő bőrszíne. Ehhez járul a ránk hagyományozott romaellenes előítélet-rendszer. A diszkrimináció és felsőbbrendűség-tudat az élet minden területén tetten érhető változata a nemzetiségi értékeik, egyenjogúságuk és a magyar nemzethez való tartozásuk semmibevétele, emberi méltóságuk sárba tiprása, kétségbevonása, tagadása.

A bűnbakképzés mechanizmusa

Az első stáció

A bűnbakképzés első szinten a mélyszegénységben élő csoportok léte miatti szégyenérzet, a lelkiismeret-furdalás tehermentesítését szolgálja. Azzal, hogy a mélyszegénység létét etnicizálják, hamis módon cigány meghatározásúvá minősítik, önhibás „fajtasajátosságként” propagálják a társadalom számára. *(Ezt már a Kádár-kor propagandagépezete elkezdte – hiszen hogyan is létezhetek volna egyébként szegények a proletárállamban, a hivatalos ideológiát érvényesnek tartva?)* Így a társadalom egészének betegségét a cigány egyének és közösségek önhibájaként, élhetetlenségeként, lustaságaként, szégyeneként jelenítik meg és terjesztik a köztudatban. *(Elhallgatva a romák nagyobb arányú mélyszegénységének objektív történelmi okait: a kényszerletelepítést követő alávetett, kiszolgáltatott, jogállamon kívülre szorított, tulajdon nélküli zsellérsorsot, a földosztásból, igazságtételből való kihagyást, a kötelező népoktatás hiányait, és az állami, helyi, „költésztakarékosság” címén való elszabotálást.)*

A rendszerváltást követő kapitalizmus megsokszorozta a korábban is létező társadalmi, vagyoni és rétegkülönbségeket. A társadalom felső csoportjai a korábbi beszűkült fogyasztási lehetőségekből kiszabadulva a fejlett országok vezető rétegeinek színvonalán próbálnak élni. Az alsó rétegekről, a szegényekről az uralkodó neoliberális

gazdaságelméleti vélekedés alapján úgy gondolkodtak, hogy az csak ideiglenes helyzetű tartaléksereg a munka világában, amelyet a fejlődő gazdaság majd felszív. A maradék pedig, szükséges tartaléka a hullámzó, idényjellegű, konjunktúrafüggő foglalkoztatásnak. Nem így lett!

A foglalkoztatottak aránya jórészt stagnált, a vagyoni különbségek nem csökkentek, a mélyszegénységben élő hatalmas tömegek helyzete ezen a szinten megrekedt. Helyzetüket csak a feketemunka változó lehetőségei és az állami szociális juttatások befolyásolták. Eközben a mélyszegénységben élőket – mint cigányokat – elkezdtek démonizálni. Alaktalan, személytelen, idegen, vademberi ellenségképet próbáltak konstruálni belőlük a közbeszédben és a médiában. Ehhez már rendelkezésre álltak az elterjedt előítéletes sztereotípiaklisék. Általánossá vált a kép a romák – mint faji vagy nemzetiségi csoport – állítólagos bűnözéséről, lustaságáról, butaságáról, nevelhetetlenségéről, „nemzetidegen”, magyarságra veszélyes voltáról. Ez a hazug ellenségkép nem veszi figyelembe, hogy a romák kettős, cigány és magyar identitással rendelkeznek. Önmagukat magyarnak is érzik, hazájukhoz ugyanúgy kötődnek, mint honfitársaik. *(Erre bizonyíték több mint hatszáz éves közös történelmünk, részvételük a szabadságharcokban és az építő munkában.)*

A második stáció

A természetesként megélt kettős identitás egymással való szembeállítás, egyik vagy másik kizárólagossá tétele erőszak, amely ugyanúgy felborítja az érintett mentális egészségét, mint a nemzet összetartó erejét, kohézióját. A lustaság, a butaság, a nevelhetetlenség személyes emberi tulajdonságok. Bármelyikünkben meglehetnek, vagy vélhetjük a másik emberben a meglétét, de semmiképpen nem lehetnek nemzetiségi vagy rasszjellemzők. Ilyet csak a tudománytalan, faji ideológiák állítottak.

Az ellenségkép terjesztői nem vesznek tudomást arról, hogy hazájuk, nemzetük el- len cselekednek. A hazai cigánysággal közös a múltunk, jelenünk és jövőnk. Együttélésre ítéltettünk és nemzeti érdekünk ennek minél zavartalanabb, biztonságosabb, békésebb módja. Fogyó nemzetünknek ad erőt a roma–magyar gyermekek növekvő száma, ha sikerül versenyképes tudással felruháznunk őket is. Ők lehetnek nyugdíjas korunk aktív dolgozóinak egy része.

A harmadik stáció

A kollektív felelőssé nyilvánítást követi a vizsgálat nélküli nyilvános ítélet. Amikor egyes emberek egyedi vétkéért a nemzetiség vagy rasszcsoporthoz egészét teszik felelőssé és hirdetnek ellenük – háborús propagandával – hadjáratot. Önök szerint most hol tartunk?

Egy nemzetiség, vallásfelekezeti kisebbség, társadalmi osztály a többség részéről könnyen válhat kollektív bűnbakká, csupán születése, identitása alapján, amelyről mit sem tehet személyesen. Ahhoz, hogy az emberek, népek háborúba menjenek egymást

gyilkolni, ahhoz erre fel kell tüzelni, uszítani kell őket, s a másik csoportot, népet dehumanizálni. Állattá, veszélyessé, kollektív bűnössé kell minősíteni, akik megérdemlik a halált csak azért, mert oda tartoznak. Azt kell sugalmazni, hogy vagy ők élik túl, vagy mi, és nem várhatunk, illetve nem adhatunk kegyelmet. Gyűlölet és félelem nélkül nem hajlandók az emberek gyilkolni a másik ismeretlen embert, pedig a háború ezzel jár. Erre való tehát a háborús propaganda, a háborús uszítás, a kollektív felelősség hangoztatása. Nem véletlen, hogy ezt egyaránt bünteti a hazai és a nemzetközi jog. Nemrégiben folytak Belgrádban a mohamedánok és horvátok elleni háborús uszító, rémhírkeltő propaganda felelőseinek büntetőperrei, mint ahogy a hasonló, ruandai uszítók tárgyalásai és ítéletei is nemrég történtek.

A magyarság számára a kollektív felelősség hirdetése különösen veszélyes, hiszen Trianon után sok magyar közösség éli a nemzeti kisebbségi sorsot, sokan lehetnek kitéve a többség elvetemült részétől ilyen veszélynek. Történelmünkben emlékezhetünk véres délvidéki és erdélyi történetekre a múlt századból, a Benes-dekrétumok máig érvényben tartott igazságtalan és embertelen, százezreket bűnbakká tevő szabályaira, vagy akár a holokausztra. Igaz hazafi, aki mindezek tudatában hasonló gázságokat hirdet?

Emlékeztetnék a móri takaréknál elkövetett nyolcas gyilkosság szörnyűségére. Az elkövető – mint később kiderült – egy bizonyos Weiszdorn nevű személy volt. Nevéből ítélve valószínűleg sváb származású. Van ennek valami köze a többi svábhhoz? Van olyan „bornírt”, aki ezek után sváb bűnözésről, sváb kollektív felelősségről beszélhet? Ugye nem? Pontosan ilyen ferde dolog a cigánybűnözésről vagy kollektív felelősségről beszélni. Mindenki feleljen a saját tetteiért!

A cigányok között is vannak gonosz, elvetemült, pszichopata emberek, mint az angolok, szerbek, oroszok, magyarok között. Az arányok se túlságosan különböznek. És persze vannak sokan makulátlanok, becsületesek, jóérzésűek, önfeláldozók is. És persze a többség a kettő között keresi az útját, hol ilyen, hol olyan. Rájuk is jellemző, hogy elítélik a bűnt, az erőszakot, mint az emberek többsége, hiszen nyugalomban és békekességben szeretnének élni. A bűnnek nincs színe, nemzetisége. A bűn, a bűnözés és a bűnelkövető személyek ellen kell küzdeni a jogállam, a törvény eszközeivel, és nem az önkény, az önbíráskodás hirdetésével népek, nemzetiségek ellen, mert ez csak értékeink tömeges pusztulásához, háborúhoz vezethet.

A bűnözés a tudomány szerint társadalmi tömegjelenség. Okai között személyben rejlő, jellembéli és egészségügyi, illetve réteg-, vagyon-, helyzetbéli és más társadalmi feszültségek megnyilvánulásai találhatók. Történelmi mértékkel mérve számolnunk kell vele a jövőben is, akárcsak a múltban. Hiába hitte a „világboldogító” szocializmus, hogy e jelenség elhal. Továbbra is élt és virágzott. Persze az önkényuralom, a totális ellenőrzés valamelyest korlátok közé szorította. Hazug demagógia tehát, ha valaki azt ígéri, hogy megszünteti a bűnözést, „azonnal rendet teremt”, csak adjunk fel szabadságunkból, elveinkből. Nem megoldás az a gondolat, hogy építsünk tömegesen börtönöket, kerítéseket, zárjunk be minden vétkest, mi pedig bújjunk a védőfalak mögé, testőrök hadának védelmében. A börtön és a fal, az őr egyre többre kerül, és egyre kevesebb biztonságot nyújt... Másutt kell keresnünk az igazságot, habár az nem túl „radikális”.

Nem a szegények, hanem a szegénység ellen érdemes küzdeni. Esélyeket kell biztosítani, teremteni azoknak, akik ki akarnak törni a szorításából. Újból fel kell építeni a lakóhelyi szolidaritás és együttműködés sok évszázados kötődéseit, védőhálóit. A gyermekek között, a családok között munkamegosztással, tevékenységcserével. A hívők között figyelemmel, szeretettel, adakozással, befogadással. Nem tűrhető, hogy a források közötti versenyben éppen a nemzeti kohézió, összetartozás szorul a sor legvégére. Nem gondoskodunk arról, hogy az állami foglalkoztatásban legalább a roma lakossági arány feléig garantáljuk a romák alkalmazását, hogy a közbeszerzéseknél és uniós pályázatoknál előírjuk ugyanilyen arányban ezt a foglalkoztatási kvótát. Pedig munka, tisztességes megélhetés nélkül nincs békés jövő, és nem tartható, hogy a romák között a munkanélküliségi arány nyolcszorosa a hazai átlagnak. Nem tűrhető, hogy a romák és szegények gyermekeinek az átlagnál lényegesen rosszabb minőségű oktatás jut. Meg kell védenünk a szegény családok lakhatását.

Akik kirekesztésben gondolkodnak, azoknak érdemes elgondolkodni azon, hogy a másokhoz való alkalmazkodás követelménye közösségi kötődéseinkből következik. Nem lesz normakövető a lakóhelyén, akit nem köt az otthonlét, az odatartozás mindennapos élményeiből következő lokális identitási kötődés, akit kizárnak a helyi polgári létből, szolidaritási hálóból, idegennek, jöttmentnek, élősdinek bélyegeznek. Ugyanez a helyzet következhet a hazához való viszonyban is. A haza, a nagy közösségi otthonlét érzése is megköveteli az idetartozás és emberi méltóságunk tiszteletének békés megélését, megtapasztalását, ünnepeken és a hétköznapokban egyaránt. A hazához való kötődés és társadalmi normáink tisztelete, egymáshoz való alkalmazkodásunk emberi és nemzeti kötődéseinkből is következik, személyes élményeinken túl. A kirekesztés ezeket a láthatatlan társadalmi szerződéseket rombolja. Azokat, amelyeket magyar anyanyelvünk megtanulásával már az óvodában és iskolában, zsenge gyermeként szívunk magunkba. Azokat, amelyeket a közös történelem és szokásrendszer elsajátításával, majd a munkamegosztás során a megélhetés, a közös tevékenység napi gyakorlata és a közösségi kommunikáció folyamán mélyítettünk el.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bársony János – Daróczi Ágnes (szerk.) (2004): *Pharrajimos. Romák sorsa a nácizmus idején*. Budapest, L'Harmattan.
- Csányi Klára (szerk.) (1997): *Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához*. Budapest, COLPI.
- Dillmann, Alfred (1905): *Zigeuner-Buch*. München, Dr. Wild'sche Buchdruckerei.
- Dupcsik Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története*. Budapest, Osiris.
- Eörsi László (2006): „Fontos lenne láttatni”: romák 1956-ban. In: *Amaro Drom*, 16. évf. 11. sz. 5–6.
- Fings, Karola – Heuss, Herbert – Sparing, Frank (2001): *Szintik és romák a náci rendszer idején*. Budapest, Pont Kiadó.
- Hancock, Ian (2004): *Mi vagyunk a romani nép – Ame sam e Rromane džene*. Budapest, Pont Kiadó.
- Haraszti Miklós (1992): Mit tegyünk Moldovával? In: *Beszélő összkiadás*. III. kötet. Budapest, AB-Beszélő Kiadó.

- Lombroso, Cesare (1905): *Lángész és örültség*. Budapest, Magyar Kereskedelmi Közlöny Hírlap- és Könyvkiadó Vállalat.
- Majtényi Balázs – Majtényi György (2012): *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*. Budapest, Libri.
- Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István (1986): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Mezey Barna – Tauber István (1980): A magyarországi cigányság helyzetének rendezését célzó jogi szabályozás egyes kérdései. In: *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Tom. XXIII. 211–235.
- Molnár Emil (1926): *A cigányfaj kriminalitása hazánkban az 1904–1917. években*. Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadó Vállalat.
- Molnár Judit (szerk.) (2005): *A holokauszt Magyarországon – európai perspektívában*. MTA-konferencia anyaga. Budapest, Balassi Kiadó.
- Németh Zsolt (szerk.) (2009): *Írások Tauber István emlékére*. Budapest, ELTE ÁJK–MKT–RTE.
- Purcsi Barna Gyula (2004): *A cigánykérdés „gyökeres és végleges megoldása”*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Radnóti Sándor (1988): A keserű belügyi romantika. In: *Beszélő*, 2. évf. 24. sz. 407–413.
- Székely János (2010): *Cigány népismeret – Te del o Del baxt!* Budapest, Szent István Társulat.
- Szita Szabolcs (szerk.) (2000): *Tények, adatok...* Budapest, Hillebrand Nyomda.
- Tauber István (1984): *A hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés*. Kandidátusi disszertáció. Kézirat.
- Tauber István (1988): *A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés kapcsolata: kriminálstatisztikai és kriminológiai értékelés*. Budapest, BM Könyvkiadó.
- Tauszik Nagyezsda – Tóth György (1987): A hazai cigányság és a nem cigány lakosság dermatoglyphiai tulajdonságai közötti különbségek. In: *Belügyi Szemle*, 25. évf. 6. sz. 111–115.
- Vavró István (1984): A „cigánybűnözés” vizsgálatának elméleti és módszertani kérdéseiről. In: *Belügyi Szemle*, 22. évf. 2. sz. 65–68.

SUMMARY

The lie of the “gypsy crime”

BÁRSONY János

This article deals with the racist use of the term “gypsy crime” rooted in the racial theory of Nazism, presupposing collective responsibility and blame for acts of crime. It analyses how the vernacular language adopted this expression from criminalistics and criminological practice and how it was twisted by mainstream communication media to instigate hatred in Hungary from the Kádár era through today. This article warns of the scapegoating process, as well as of the threat of a civil war fuelled by hatred, since there is no such thing as national or ethnic sin. Crime is due to the combination of personal attributes and social, community influence, not without personal responsibility.

